

Reindriftnæringens erfaringsbaserte kunnskap om reindrift og rovvilt

Inger Marie Gaup Eira og Mikkel Nils Sara

05.03.2017

INNHold

Innledning - rovvilt	2
Kunnskapsgrunnlag i miljøforvaltningen.....	3
Kunnskapsgrunnlaget i den ny erstatningsordningen for tap av rein til rovvilt.....	3
Tradisjonell kunnskap og erfaringskunnskap	4
Árbevirolaš máhttu (árbediehtu).....	6
Reindriftssamiske kunnskaper og kunnskapsprosesser relatert til rovvilt før og nå	8
Tradisjonell kunnskap som en sentral premiss ved forvaltningen av rovvilt i norge.....	13
Implementering av tradisjonell kunnskap i den nye erstatningsordningen for tap av rein til rovvilt.....	15
Referanser	17

INNLEDNING - ROVVILT

Samisk tradisjonell kunnskap eller erfaringskunnskap blir i svært liten grad inkludert i norsk arealer og miljøforvaltning, viser en utredning gjort av Samisk høgskole i 2016. De fleste av forvaltningsmyndighetene som var respondenter i undersøkelsen, erkjente at de ikke hadde mulighet å følge opp forpliktelsene knyttet til tradisjonell kunnskap på bakgrunn av bl.a mangel på kunnskap i dette feltet. De signaliserte et behov for forklaring på hva som kan defineres som tradisjonell kunnskap samtidig som de uttrykte at samisk tradisjonell kunnskap ikke kan sies å være «ordentlig» kunnskap. Et av de store utfordringene offentlig areal- og miljøforvaltere har, er tilgang på tradisjonell kunnskap i ulike bruksmåter av naturressurser som gjelder areal- og miljøforvaltning.¹

Forvaltning av naturen handler om forvaltningen av grunnlaget for folks liv og levemåter. For reindriftsamene er naturen grunnlaget for tradisjonell næringsvirksomhet for deres reindrift og de er også avhengig av naturressurser for å opprettholde og utvikle sin kultur. Det betyr at naturen er en viktig ramme for reindriftas livsområde, opplevelser av fortiden, kunnskaper og levemåte.²

I spørsmål som har med samisk reindrift og rovvilt å gjøre, har Sametinget erfart at reindriftsnæringens tradisjonelle kunnskaper og erfaringer vektlegges svært lite i forvaltningen av rovvilt. I forbindelse med Sametingets arbeid med arbeidet med høring til den nye erstatningsmodellen for tap av rein til rovvilt er vi blitt forespurt om å utarbeide en utredning om bl.a hvordan erfaringsbasert kunnskap om reindrift og rovvilt kan implementeres i ordningen. Utredningen konsentreres om følgende:

- Beskrivelse av hvordan man kan definere reindriftsnæringens erfaringsbaserte kunnskap om reindrift og rovvilt.
- Om mulig beskrive hvordan slik kunnskap tradisjonelt har vært brukt i reindriftsnæringen.
- Hvordan skal man skal gå frem for å samle inn denne kunnskapen og hvordan kan man kan implementere slik kunnskap i fremtidig rovviltforvaltning.

¹ Turi & Eira 2016

² Ot.prp. nr. 52 (2008-2009)

KUNNSKAPSGRUNNLAG I MILJØFORVALTNINGEN

I forvaltning av naturens mangfold, er kunnskapsgrunnlaget er et av de sentrale prinsippene (Naturmangfoldloven)³. Et godt kunnskapsgrunnlag er en nøkkelfaktor i operasjonalisering av målene om vern og bærekraftig bruk av biologisk mangfold. Kunnskapsgrunnlaget skal omfatte både vitenskapelig kunnskap og erfaringskunnskap.⁴ Myndighetene skal i sin forvaltning av det biologiske mangfoldet bygge sitt kunnskapsgrunnlag på vitenskapelig kunnskap og vektlegge tradisjonell kunnskap, som er basert på generasjoners erfaringer gjennom bruk av og samspill med naturen, herunder samisk tradisjonell bruk, og som kan bidra til bevaring av naturmangfoldet.⁵

KUNNSKAPSGRUNNLAGET I DEN NY ERSTATNINGSORDNINGEN FOR TAP AV REIN TIL ROVVILT

Det at kunnskapsgrunnlaget i den foreslåtte nye erstatningsordningen⁶ for tap av tamrein til rovvilt ikke omfatter både vitenskapelig kunnskap og tradisjonell kunnskap, er ikke bare en stor utfordring for reindriftsnæringen, men også for den offentlige politikken som gjelder dette. Kunnskapsgrunnlaget som er brukt i ordningen er primært vitenskapelig kunnskap, som omfatter to databaser (rovbase og reinbase) og rapporter⁷ fra diverse forskning om rovvilt.

Selv om Miljødirektoratet skriver i sitt høringsnotat⁸ at forslaget som er på høring innebærer at erstatningen beregnes ut fra best mulig kunnskap om reindriften, rovviltforekomster og rovviltets predasjonsrater på rein, er ikke samisk tradisjonell, her den samiske reindriften bruk av og samspill med naturen brukt som en del av kunnskapsgrunnlaget.

Hittil har grunnlaget i erstatningen for tap av rein til rovdyr blitt gjort iht. bevisbyrden som har ligget hos reieneierne, uten at reieneiernes kunnskap har blitt tatt hensyn til. En ny

³ Ot.prp.nr.52 (2008-2009)

⁴ Ot.prp. nr 52 (2008-2009), s. 52

⁵ NOU 2004: 28, s. 38

⁶ Miljødirektoratet 2016

⁷ NINA rapport 1200 «Gaupe og jerv i reinbeiteland; NINA rapport 1248 «Oppdatering av tallgrunnlaget for beregning av rovviltskadeerstatning på tamrein»; NINA Kortrapport 28 "Predasjon av tamrein fra gaupe og jerv"; NINA Minirapport 329

⁸ Miljødirektoratet 2016

erstatningsordning må ha et kunnskapsgrunnlag som også inneholder reindriftssamiske kunnskaper og kunnskapsprosesser, altså erfaringskunnskap om reindrift relatert til rovvilt.

TRADISJONELL KUNNSKAP OG ERFARINGSKUNNSKAP

Naturmangfoldloven presiserer at innholdet i erfaringskunnskap skal være basert på generasjoners erfaringer gjennom bruk av og samspill med naturen, herunder samisk bruk. Begrepet som omfatter dette omtales som tradisjonell økologisk kunnskap, erfaringskunnskap, urfolkskunnskap og lokalkunnskap. Selv om denne begrepet benevnes med ulike termer, så er termene innholdsmessig svært like.⁹

Begrepene tradisjonell kunnskap og erfaringskunnskap beskrives ved å indentifisere karakteristikk eller kjennetegn i begrepene ved en definisjon. For å finne ut betydningen av begrepene, må alle vesentlige kjennetegn i de to begrepene identifiseres¹⁰, altså må man finne ut hva begrepene består av, hva de brukes til, hvordan de ser ut for å finne ut hva skiller det ene begrepet fra det andre.¹¹

Siden rovviltforvaltningen og reindrifftsforvaltningen kan sies å være en del av areal- og miljøforvaltningen som omfattes av naturmangfoldloven, vil vi se på om det er forskjeller mellom begrepene tradisjonell kunnskap, som Biomangfoldkonvensjonen bruker og erfaringskunnskap, som Naturmangfoldloven bruker.

I Biomangfoldkonvensjonen defineres *tradisjonell kunnskap* som kunnskap, innovasjoner og praksis av urfolk og lokalsamfunn rundt om i verden, utviklet av erfaringer gjennom århundrene, og tilpasset den lokale kulturen og miljøet. Dette er kunnskap som er overført muntlig fra generasjon til generasjon, det er kollektivt eid og kan ta form av fortellinger, sanger, folklore, ordtak, kulturelle verdier, tro, ritualer, samfunnet lover, lokale språk, næringer, herunder utvikling av plantearter og dyreracer. Tradisjonell kunnskap er hovedsakelig av praktisk art, spesielt på områder som landbruk, fiskeri, skogbruk¹² og reindrift.

⁹ NOU 2004: 28, s. 29–30.

¹⁰ Spri & TNC, 1999:9

¹¹ Eira, 2012

¹² UN Convention on Biological Diversity of 1992

I forbindelse med arbeidet med Naturmangfoldloven, ble termen *tradisjonell kunnskap* erstattet med termen *erfaringskunnskap* da man ikke ville bruke begrepet «tradisjonell» fordi begrepet var statisk. Dermed ble denne termen gjennomgående erstattet med «erfaringskunnskap» og «generasjoners erfaring». Erfaringskunnskap beskrives i forarbeidene til loven ved gi en rekke kjennetegn; Det er kunnskap som kan være dynamisk, det er et resultat av erfaringer gjennom århundrer av bruk av naturressursene og er tilpasset det enkelte samfunns kultur og direkte omgivelser. Her siktes det til erfaringene, oppdagelser og praksis av urfolk og lokalsamfunn i alle deler av verden. Videre heter det at denne kunnskapen bygger på muntlige tradisjoner og overleveres fra generasjon til generasjon, bl.a. gjennom eventyr, sang, folkløse, sedvanerett, språk og religion. Kunnskapen er vanligvis urfolks- og lokalsamfunnenes felleseie, og har ofte vært en nødvendig forutsetning for å kunne klare å livberge seg i strøk med ekstreme klimatiske forhold. Kunnskapen er gjerne av praktisk karakter og knyttet til utøvelse av primærnæringer.¹³

En sammenligning av kjennetegnene til de to begrepene viser at begrepsinnholdene er veldig lik. Det nesten ingen kjennetegn som skiller de to begrepene fra hverandre.

Definisjonen som Arktisk råds permanente deltakere (urfolksorganisasjonene) har utarbeidet forbindelse med Arktisk Råds implementering av tradisjonell kunnskap i sitt arbeid, sammenfatter definisjonene i både biomangfoldkonvensjonen og Naturmangfoldloven.¹⁴

"Tradisjonell kunnskap er en systematisk måte å tenke og vite på som er utarbeidet og brukes på fenomener på tvers av biologiske, fysiske, kulturelle og språklige systemer. Tradisjonell kunnskap er eid av innehaverne av denne kunnskapen, ofte kollektivt, og er unikt uttrykk og overføres gjennom urfolkspråk. Kunnskapen er generert gjennom kulturell praksis, levde erfaringer, bland annet omfattende fler-generasjons observasjoner, leksjoner og ferdigheter. Det har blitt utviklet og verifisert i løpet av årtusener og er fremdeles under utvikling i en levende prosess, herunder kunnskap ervervet i dag og i fremtiden, og det går i arv fra generasjon til generasjon."¹⁵

13 NOU 2004:28

14 Turi & Eira, 2016.

15 Arctic Council Permanent Participants, "Ottawa Traditional Knowledge Principles," 2015, <http://fishwicks.ca/wp-content/uploads/2015/06/TK-Principles.pdf> oversatt fra engelsk av Turi&Eira 2016

Samisk tradisjonell kunnskap er en del av erfaringskunnskaps/tradisjonell kunnskap. Ved å forstå hvordan et folk navngir sitt naturlige miljø, og hvordan disse naturlige tingene er gruppert i begrepsgrupper, får vi innsikt i hvordan mennesker tenker om og samhandle med verden rundt dem.¹⁶ Samisk språk er det verktøyet som reindriftas tradisjonell kunnskap uttrykkes gjennom og overføres via. Det grunnleggende for ivaretagelse av de tradisjonelle kunnskapene i forbindelse med bruk og forvaltning av naturressursene, er ivaretagelse av det språklig mangfoldet avgjørende. Det er viktig å erkjenner sammenhengen mellom tradisjonell kunnskap og urfolksspråk, der urfolksspråket er redskapet for overføring av de tradisjonelle kunnskapene.¹⁷ Tradisjonell kunnskap er nettopp sett av kunnskaper, know-how, praksiser og representasjoner vedlikeholdt og utviklet av folk lang historie for interaksjon med naturen. Disse omfatter avanserte sett av forståelser, tolkninger og betydninger som en del og som en helhet et komplekst system som omfatter språk, navngivninger og klassifiseringssystemer, ressursbrukspraksiser, ritualer, åndelighet og verdensbilde.¹⁸

Kjennetegnene som brukes i beskrivelsen av erfaringskunnskap sammenfaller til dels helt med kjennetegnene til tradisjonell kunnskap, dermed kan man si at termen erfaringskunnskap er synonym med termen tradisjonell kunnskap. Vi bruker både tradisjonell kunnskap, erfaringskunnskap og reindriftssamiske kunnskaper innenfor denne forståelsen.

ÁRBEVIROLAŠ MÁHTTU (ÁRBEDIEHTU)

Begrepene tradisjonell kunnskap og erfaringskunnskap kan oversettes til nordsamisk med *árbevirolaš máhttu/árbediehtu og vásáhusvuđotmáhttu*. Disse er nye begrep i samisk språk som er tatt i bruk i nyere tid fordi det var behov å artikulere endringene som skjedde i det samiske samfunnet, og synliggjøre folks levevei og at deres sosiale forhold var endret gjennom tid¹⁹. Begrepskonstruksjonene viser til kunnskap og viten som har vært holdt i hevd fra gammelt av og som i dag utfordrer og inviterer til å tenke over hva forskjellig kunnskap betyr for oss. Begrepene må forstås på bakgrunn av hvordan samene bevisst ser seg selv i stadig nye

16 Magga, 2008: 2

17 Nakashima, 2010:22

18 International Council for Sciences 2002

19 Vars, 2007:130-135

og skiftende sammenhenger.²⁰ Når det gjelder begrepet *árbediehtu* (samisk tradisjonell kunnskap) så er dette også et relativt nytt begrep²¹. Åsa Nordin-Jonsson²² har sammenfattet begrepet *árbediehtu* til å være kunnskap som en muntlig tradisjon som overføres fra generasjon til generasjon, den er dynamisk og har et helhetsperspektiv. Samisk tradisjonell kunnskap inneholder ikke bare praktisk kunnskap og kompetanse, men kunnskap relatert til informasjonsutveksling, samråd, deltakelse, diskusjon både om praktiske oppgaver og sammenhenger i omgivelsene. Som en del av helheten inngår alt av historier, samtaleemner, vurderinger, læring og arbeid, og som formidles i interne fellesarenaer.²³

Reindriftskunnskap er en del av samenes tradisjonelle kunnskap/erfaringskunnskap. Noe av reindriftskunnskapen kan sies å være noe som deles av folk både i og utenfor selve reindriften, mens annet er mer spesifikk og spesialisert kunnskap som forvaltes i mer reindriftsinterne arenaer. I sin helhet dreier reindriftskunnskap seg om utnyttelse av rein i kombinasjon med utøvelse av kontroll over adskilte flokker gjennom hele årssyklusen. Den har å gjøre med kunnskap knyttet til forvaltning av enkeltdyret som ressurs og kunnskap om forholdet mellom dyreflokker og naturomgivelser, herunder rovvilt. Kunnskapen har sitt grunnlag i generasjoners nøyaktige observasjoner og praktiske arbeidserfaring i den daglige avhengigheten av og kontakten med dyrene i ulike typer naturomgivelser og under ulike vær- og klimaforhold.²⁴ Bak dette ligger vedvarende kunnskapsprosesser basert på at informasjon akkumuleres som resultat av lang tids observasjoner (analogt med omfattende prøvetaking i vitenskapelige sammenhenger), deling av kunnskap med andre reindriftsutøvere (analogt med data pooling) og forming av mentale modeller eller bilder av hvordan dyr og omgivelser er og ter seg. Dataene og sammenligningene er språkbasert, heller enn tallbasert²⁵. Kunnskapene om ulike omgivelser og hendelsessett har tradisjonelt vært forvaltet i tilknytning til bruken av naturressursene, og er således spredt i tid og rom ved at de aktualiseres ved bestemte aktiviteter og arbeid gjennom årets gang. Således har kunnskaper om og bruk av naturomgivelsene vært forvaltet innenfor rammer av så vel landskapslokale praksiser,

20 Sara, 2003:120-122

21 Guttorm, 2011:64

22 Nordin-Jonsson, 2010: 14-24

23 Sara, 2003: 121-138.

24 Sara, 2002:10

25 sml. Berkes og Berkes, 2009

informasjonsutveksling og fortellertradisjon.²⁶ Utover det som aktualiseres ved det praksisnære, forvaltes øvrige aspekter av kunnskapene, heri de metafysiske og etiske aspektene, med tradisjonelle og egenopplevde beretninger og overveielser.

REINDRIFTSSAMISKE KUNNSKAPER OG KUNNSKAPSPROSESSER RELATERT TIL ROVVILT FØR OG NÅ

Alle de fredede rovdyr som i dag er tilstede i de reindriftssamiske områdene og er kjent for å ta rein, er de samme som omtales både i reindriftssamisk muntlig tradisjon i form av narrativer eller beretninger og i eldre tekster som dreier seg om samisk reindrift. Det vil over tid og i ulike deler av hele det samiske reindriftsområdet være forskjeller hva angår forekomsten av de ulike rovdyr og tap av rein. Denne variasjonen avhenger av og er relatert til slike ting som klimatiske forhold og variasjon/endringer, landskap, sammensetningen av reinflokker, måter å ha tilsyn med flokk, tilstedeværelse og fluktasjoner av andre byttedyr. Forholdet mellom reindriftsutøvelse, rovvilt og øvrige omgivelser er således komplekst, samtidig som det totale bildet vil måtte innbefatte sammenhenger og rovdyrbevegelser utover de enkelte drifts- eller siidaområder.

Reindriftsutøvere må i dag forholde seg til rovdyr og predasjon på to ulike felt. På den ene siden har de den offentlige forvaltningen av fredede rovdyr, kunnskapsprosessene i tilknytning til denne og ikke minst det medieskapte bildet av reindriftssamenes forhold til rovdyr og spørsmål om rovdyr-tap. Her har reieneiernes oppgaver over tap av rein til fredet rovvilt vært gjenstand for årlig tilbakevendende medieoppslag, der det har vært sådd tvil om oppgitte tap til rovdyr—og dermed også om utøvernes egen troverdighet. I dette bildet—og også mer generelt, i det offentlige rom—er det ikke gitt noen vesentlig plass til bruk av reindriftsfaglige erfaringskunnskaper om rovdyr utover det som er representert ved oppgitte tapstall. På den andre siden har så reindriftsutøverne sitt eget forhold til rovdirene i samband med daglig drift og vokting av flokk. I denne sammenhengen dreier det seg om interne, tradisjonelle kunnskapsprosesser relatert til selve reindriftsutøvelsen. Det man her søker å komme frem til gjennom akkumulasjon av observasjoner og diskusjoner mellom gjetere, er kunnskap som er

26 Sara, 2009

gangbar og har betydning i den praktiske hverdagen. Det er i slike sammenhenger man kan nærme seg den tradisjonelle og erfaringskunnskapene, og spørsmål av betydning for reindriftsutøverne.

Det finnes ikke samlet datamateriale om alle disse innbyrdes forhold, og derav heller ingen dekkende bilde av hvordan forholdet mellom ulike rovdyr og reindrift har vært og i dag arter seg i en driftshverdag. I det følgende gis en kort fremstilling av noen hovedtrekk i utviklingen av rovdyrbildet, basert på muntlig tradisjon i reindriftssamiske miljøer og det som fremkommer av opplysninger om rovdyr i en del eldre tekster om reindrift.

Gjennom nesten alt av den samisk reindriften historie har reindriftssamene vært i samhandling med naturmiljøet, i nærkontakt med og forholdt seg autonomt til de rovdyr som har hatt reinen som bytte, både de som er fredet i dag og andre. Dette innbefatter ulike rovdyr som er nevnt som større eller mindre trussel for rein, dvs. ulv, bjørn jerv, gaupe, ørn, fjellrev, rødrev og kråke.

Frem til omtrent 1950-tallet har ulven i det store og hele vært det dominerende rovdyret i forhold til samisk reindriftsutøvelse. Beretninger og kunnskaper om ulv fremkommer i relativt rikelig monn i klassisk reindriftssamisk litteratur²⁷, eldre intervjuer²⁸ og nyere intervjuer²⁹. Nå er ikke lenger ulven det rovdyret som dominerer bildet, relativt til tidligere tider er den heller svært sporadisk tilstede som skadegjører i størstedelen av de samiske reindriftsområder.

Den tradisjonelle kunnskapen i forhold til ulv gir et godt bilde på hva slags type kunnskap reindriftsutøvere besitter omkring rovdyr. Det dreier seg om kunnskapstilegnelse knyttet til gjeting av aller tilsyn med flokk, kunnskapen inngår som del av gjeter- eller vokterberetninger. Med det er det mest snakk om rovdyrets angreps- og jaktmønstre, typer skade på flokk, og først og fremst flokkens, men av og til også individuelle dyrs reaksjon på rovdyrs tilstedeværelse og angrep. Videre er oppmerksomheten rettet mot betydningen av terreng, vær- og snøforhold, sesong, gjeters tilstedeværelse og mulighet eller manglende mulighet til å gripe inn med hensyn til en panikk eller skade som skapes ved rovdyrangrep. I flukten fra

27 Friis 1887, Turi 1910, Pirak 1933, Bær 1860/1958

28 Sjulsson hos Bäckman og Kjellström, 1979

29 Sara 2003, Ryd 2007

rovdyret kan varierende mengde og snøkonsistens som den enkelte flyktende rein treffer i terrenget være avgjørende i forhold til å holde avstand til. Reindriftssamene har erfart at på snødekket mark får jerven best tak i voksne rein, som er tyngre enn kalver. Under dypsnøforhold der jerven flyter bedre på snøen enn reinen, tar den også voksne rein. Voksne rein čalgat (synker) fortere gjennom snøpakka enn kalvene, som gjør at det vanskeligere å bevege seg fort nok, de blir igjen (bazilduvvá) fra resten av flokken og rovdiret får lettere tak i dem. Også rein som graver suovdnji, beitegrop i dypsnø er et lett bytte for jerven, som i slike situasjoner sniker seg innpå bakfra. Det hender også at jerven ikke lykkes å drepe reinen, men en rein bitt av jerven kommer seg aldri, til forskjell fra en ulvebitt rein. Når jerven har drept en rein tar den først hodet og bærer det bort, og dermed blir de vesentlig deler av rábbi (kadaver) borte.

Reingjeterens nære samhandling med rovdirene gjennom århundrer har gitt spesifikke og detaljert kunnskap knyttet til rovdire. Kunnskapen viser hvordan reindriftssamene overvåket både reinflokken i forhold til rovdirenes adferd ved å begrepsfeste fenomenene og prosessene som hører til dette. Ved å analysere samiske ordbøker fra 1800-tallet³⁰, kan vi her gi et innblikk i kunnskapssystemet om rovvilt gjennom samisk språks begrepsapparat.

Begrep som viser kunnskap om rovdirenes adferd i forhold til rein:

Jorggis (adv.). Gumpe lea jorggis min siiddas. *Ulven er stadig gjæst ved vor renby.*

Gettkostit (verb): *gaa, bevege seg smed smaa, forte skridt, som en jerv*

Miedahallat (verb): *gumpe miedahallá bohccuid. Ulven går under vinden og veirer rensdyrene*

Begrep som viser kunnskap om hva som blir igjen etter at rovdirene har tatt rein.

Rahtu; *kadaver eller benrand efter drepte dyr.* Gos rahtu lea, dasa čoagganit goaskinat/Hvor kadaver er, der samles ørnene seg.

Begrep som viser kunnskap om beskrivelser av arter:

Gaupa

Albbas (Felis Lynx)

Roŧen (Lynx)

30 Friis 1887

Roddem (albbas)

Ørn (kategorier undergrupper)

Goaskin: (aquila) ørn

Guollegoaskin: fiskeørn, havørn

Njoammelgoaskin: (Aquila Sulva) landørn

For ulvens del er det her forskjeller mellom dens opptreden og skade som mindre eller større flokk (*loaiti* eller *valvi*) eller som ensomt jaktende ulv (*aktoealit*). I sistnevnte tilfelle vil ulven jakte mer etter mønster av noen andre større solitære rovdyr. Ved siden av det forannevnte inngår tradisjonell reindriftssamisk kunnskap i jegerberetninger. I både gjeter- og jegerberetningen inngår et element av tradisjonell livsanskuelse, eller en anskuelse av eller metafysisk tilnærming til ulvens evner og særegenhet som skapning og derav betydning for hvordan forholdet er mellom mennesket som reingjeter eller jeger må være, hvori ligger en del etiske betraktninger.

I enkelte trakter i det samiske reindriftsområdet har man også i tidligere tider inkludert spesielt jerven og bjørnen i de rovdyr som kunne gjøre store innhogg i reinflokken. Jerven tok da både voksne dyr og nyfødte kalver, og ble der regnet som en god nummer to etter ulven som skadegjører³¹. Jerven står for øvrig som et eksempel på at flokkstrukturen, at det i flokken er mange voksne hannrein eller også visse typer morske simler (*beanahárdálas*), har en betydning for risiko for tap av rein. Jerven gikk ikke inn i en samlet flokk for å jage, for der risikerte den å få slag med frambeinene av rein³². Bjørnen kan selvsagt ta voksne rein, men er beskrevet som rovdyr som gjorde store innhogg der den opererte i kalvingslandet, der den slo ihjel kalver og samlet disse i hauger³³. Ved siden av de nevnte rovdyr, er også gaupe, fjellrev og kongeørn nevnt som skadegjørere i eldre litteratur. Det er ikke noen bredere omtale av disse rovdyr, i forholdet til rein og herav andre sider ved reindrift og omgivelser. Noe mer vil imidlertid kunne finnes i nedskrevet, arkivert materiale.

I større sentrale områder av samisk reindrift har det i alle fall i de siste 2-300 årene vært lite av jerv og gaupe, ørn og bjørn, og således også relativt lite av gjeter- og jegerberetninger om disse dyrene. Den lavere forekomsten av jerv, gaupe og kongeørn fremgår også i noen av de

31 Pirak 1933

32 Ryd 2007

33 Pirak 1933

eldre skriftlige kilder³⁴. I de siste 50-60 år har rovdyrbildet imidlertid endret seg. Som nevnt utgjorde ulven frem til begynnelsen av 1950-tallet den største rovdyrtrusselen mot reinflokker i sentrale samiske reindriftsområder. Risikoen for tap av rein til ulv kunne være stor, men tilstedeværelsen av ulv var på den annen side svært merkbar og også tidsavgrenset. Ulven var de fleste steder en trussel i vinterhalvåret. Den opptrådte over kortere tidsrom i en del av året der flokken kunnet gjetes samlet og den bidro ved sin tilstedeværelse også til at rein beitet tettere sammen³⁵. I dag er ulven (og for så vidt fjellreven) erstattet av flere arter solitære rovdyr, dvs. at ulven opptrer svært sporadisk, mens det har skjedd en økning i bestander av jerv, gaupe og ørn. De sistnevnte opptrer helårlig, mer eller mindre innenfor alle typer årstidsområder, men spesielt i kalvingsområdene, da småkalvene er et spesielt lett bytte for alle de nevnte rovdyr. Reingjeterne observerer ofte hvordan rovdyrene kan påvirke forholdet mellom simle og kalv negativt. Generelt er det så sterk binding mellom simle og kalv at adskillelse sterkt vil påvirke deres adferd. I reindriftssamisk fagspråk er det mange termer og begrep som går på forholdet mellom simle og kalv og ett av disse er *ohkoladdá* som betegner kalv som "gråter" og leter etter mora si (simla)³⁶ i et område. En slik adferd av kalven kan gi indikasjoner til gjeteren at simla er tatt av rovdyr.

Det er selvsagt en del forskjeller mellom ulike rovdyr med hensyn til hvor de oppholder seg og kommer best til sin rett, men både innenfor vinter- og sommerhalvårsbeitene er det typer terreng som passer godt for enten gaupe, jerv eller ørn. Enkeltvis og spesielt sammenlagt dekker de over et større spekter av landskap, årstider, værforhold og gir et annet uro- og tapsmønster enn det ulven gjorde.

I dag foregår det diskusjoner om rovdyr i det offentlige rom, relatert til rovdyrpolitikk, erstatningsordninger og det kunnskapsgrunnlag som brukes i utformingen av disse. Som regel vil disse diskusjoner preges av å være en respons på dominerende diskurser omkring reindriftssamer, rovdyrtap og erstatninger. På den andre siden finnes det fortsatt andre kollektive arenaer eller rom for kunnskapsprosesser der reindriftsutøvere fortsatt holder fast ved sitt autonome forhold til rovdyrene. Disse interne, tradisjonelle kunnskapsprosesser holdes vedlike ved at de er nødvendige i samband med daglig drift og vokting av flokk. Det

34 Sml. F.eks Leem 1767/1975, Fjellström og Ruong 1983

35 Sara 2003

36 Nielsen 1979 III

dreier seg om kunnskap som er gangbar og har betydning i den praktiske hverdagen. En del av rovdryrbildet er således også de interne, reindriftssamiske arenaer der man her søker å vedlikeholde og utvikle kunnskap gjennom akkumulasjon av observasjoner og gjeterfaglige diskusjoner. Dette er arenaer for tradisjonell og erfaringsbasert gjeterkunnskap om rovdryr, og det er i slike sammenhenger man kan nærme seg og få et bredere kjennskap til denne typen kunnskap, som har reell betydning for den praktiske reindriftsutøvelsen.

TRADISJONELL KUNNSKAP SOM EN SENTRAL PREMISS VED FORVALTNINGEN AV ROVVILT I NORGE

Erfaringkunnskap/tradisjonell kunnskap skal inngå i kunnskapsgrunnlaget ved all forvaltning av naturressursene heter det i Naturmangfoldlovens §8, som er en oppfølging av Grunnlovens miljøparagraf § 112, samt FNs konvensjon om biologisk mangfold av 1992, Biomangfoldkonvensjonen (artikkel 8 (j)). Gjennom ratifisering av denne konvensjonen har Norge forpliktet seg til å ivareta samers tradisjonelle kunnskap og bruk knyttet til biologisk mangfold. I formålsbestemmelsen fastslås det også at loven skal *legge forholdene til rette for og ivareta grunnlaget for samisk kultur i henhold til grunnlovsbestemmelsen i § 108.*

Anerkjennelse av tradisjonell kunnskap ble lagt som en sentral premiss for utformingen av FN-konvensjonen om biologisk mangfold, og *árbediehtu* (tradisjonell kunnskap/erfaringskunnskap) er i norsk lovgivning inntatt som en viktig faktor ved forvaltningen av naturressursene.³⁷ Kravet til at kunnskapsgrunnlaget også skal inneholde tradisjonell kunnskap/erfaringskunnskap viser viktigheten og anerkjennelsen av slik erfaringskunnskap, og generer et stort ansvar for å gjøre slik kunnskap tilgjengelig for beslutningstakerne.

Utfordringer for forvaltere om reindrift relatert til rovvilt er at reindriftssamiske kunnskaper ikke er i skriftlig form, men for det meste i muntlig form, som ikke er gjort tilgjengelig. Forskningsrapportene og basene som er brukt som grunnlag i den nye erstatningsordningen er fri for reindriftssamiske kunnskaper og kunnskapsprosesser relatert til rovvilt. Rapportene viser ingen forståelser for de etablerte kunnskapene om hvordan reindriften håndterer

37 Eira og Hætta 2015

relasjonen mellom hvordan menneskene håndterer flokken og ivaretar rein i områder der det er rovdyr. Det har ført til kunnskapshull i kunnskapsgrunnet når perspektiv av reindriftenes daglige arbeid med rein er så fraværende. Kunnskap om reindriftenes overvåking av reinens adferd og kondisjon, beitetyper (landskap, terreng, snøforhold), andre miljømessige faktorer gjennom gjeteformer og tilstedeværelse, må ligge til grunn for å dekke kunnskapshullet.

Flere nye doktoravhandlinger viser utfordringene når det gjelder bruk av tradisjonell kunnskap i forskning og forvaltning. Det konstateres at myndigheter ikke bruker reindriftenes tradisjonell kunnskap som grunnlag for vedtak og styring³⁸, som etablerer en ubalanse i bruken av kunnskapspraksiser, når bare vitenskapelig kunnskap skal danne grunnlaget for beslutninger i forvaltningen av naturressurser.³⁹ Dette bildet tydeliggjør også i den offentlige debatten mellom rovviltforskere og reieiere. Mange ledere for reinbeitedistrikter/siidaer og andre reieiere har kritisert forskning omkring rovvilt med hensyn til datagrunnet, metoder, fortolkninger og ikke minst fravær av forskningsetikk i forhold til siidaer som er deltakere i forskningsprosjekter.⁴⁰ Oskal, eier av "forskningsflokket" i et rovviltprosjekt, var både kritisk til forskernes forskningsmetoder og tvilende til holdbarheten i konklusjonene.⁴¹ Språkbruk, organisering av prosjekter, reell prosjektpartnerskap, kommunikasjon mellom reieiere og forskere er noen kritiske suksessfaktorer som må tas hensyn til om forskningen lykkes eller ikke. Reieiere som deltok i forskningsprosjektet Rein2001 var spesielt kritiske til språkbruken og prosjektorganiseringen. Det at reieierne måtte snakke norsk i prosjektet og dermed ikke fikk bruke samisk, vanskeliggjorde prosjektsamarbeidet. De mente reindriftenes samisk kunnskap om dette ikke kan sies på norsk, men på reindriftenes samiske språket som er det språket som har høyeste antall begrep om rein og prosesser rundt det. Videre var de ikke fornøyd med at de var forskningsobjekter og ikke reelle partnere i prosjektet. De mente at siden forsknere alene designet prosjektet utifra eget utgangspunkt og virkelighetsoppfatning uten å inkludere reindriften i allerede tenkefasen, førte det til kollisjon mellom reinere og forskere.⁴²

38 Turi 2016

39 Joks 2016:3

⁴⁰ Solvang 2013a, b, Oskal 2013.

⁴¹ Oskal 2013

⁴² Bæhr 2001

Utifra det ovennnevnte ser man at det er viktig å øke legitimiteten i de reindriftssamiske miljøer i forskninger rundt rovvilt. Annerkjennelse av reineiernes kunnskap og tillate reineiere å være reelle partnere i prosjektet er viktig. Implementering av reindriftssamiske kunnskaper og samisk språkbruk må danne grunnlaget av alle forskningsprosjekter som gjelder samisk reindrift.

IMPLEMENTERING AV TRADISJONELL KUNNSKAP I DEN NYE ERSTATNINGSORDNINGEN FOR TAP AV REIN TIL ROVVILT

Forskning omkring tap av rein til rovvilt har hittil ikke tatt med kunnskapsgrunnlag som også inneholder reindriftssamiske kunnskaper og kunnskapsprosesser relatert til rovvilt, men har for det meste fokusert på bruk av statistisk analyse, som brukes som grunnlag for offentlig politikk. Det er altså ikke gjort noe omfattende forskning om reindriftssamisk kunnskap om rovvilt, som er en gjeter- og voktertilnærming til forholdet mellom rein/reinflokker og rovvilt. Det skjer i dag heller ingen forskningsbasert innsamling av data omkring rein og rovvilt som bygger på en tilnærming til rovvilt utfra det helhetsbildet som denne kunnskapen etterstreber.

Noen forutsetninger må ligge til grunn for å kunne implementere reindriftssamiske kunnskaper relatert til rovvilt. Kunnskapen som skal implementeres, må være tilgjengelig og for å få tilgjengelig kunnskap må den være samlet inn og systematisert. For å sikre et godt kunnskapsgrunnlag som inneholder erfaringskunnskap relatert til reindrift og rovvilt, er det en forutsetning at det gjennomføres datakartlegginger og -innsamlinger, bearbeidinger og sammenstilling av data i forskningsrapporter, utarbeidelser av synteser av kunnskapen, overvåkinger og etablering av database som kan bidra til tilgjengeliggjøring av kunnskapen.

En mulig metode for å systematisere og kvalitetssikre den reindriftssamiske erfaringskunnskapen ville være å etablere en base hvor man tar inn data/beretninger i en standardisert form med som dekker et større bilde med relevante opplysninger ut fra de mål man har med en slik base. Som en antydning av hva dette kunne være kan nevnes eksempler på rubrikker som fylles med opplysninger:

1. Áigi: Opplysninger relatert til døgn- og årssyklus i reindriften.

2. Dálkedilli: Opplysninger relatert til omstendigheter knyttet til vær, snø og øvrige klimatiske forhold.
3. Guohtun: Opplysninger relatert til beite- og snøforhold, beitingens spor og omdanning av snø (eks. fieski).
4. Guođoheapmi: Opplysninger relatert til vokteres opplegg for beiting og kontroll over flokk.
5. Eallu: Opplysninger relatert til reinflokkens sammensetning, bevegelser, spredning, reaksjoner og adferd.
6. Boazu/rábbi: Opplysninger relatert til rein som er forstyrret/skadet/drept og til omstendighetene rundt den før og etter rovdyrangrep
7. Eatnamat: Opplysninger om rein-rovdyr i ulike årstidsbeiteområder og terrengforholdet knyttet til hendelsesforløp i forbindelse med rovdyrnærvær/-skade
8. Boraspire: Opplysninger relatert til rovdyrets tilstedeværelse, adferd, jakt og øvrig skade for reindrifta.

Datainnsamlingen i ulike reindriftingsområder må gjennomføres i samarbeide siidaer/reinbeitedistrikter som har lokalkjennskap og –kunnskap. Der er viktig å bruke ulike metoder for å fange opp kunnskapen fordi en enkelt metode ikke alene kan fange opp alle aspekter av den. Gruppediskusjoner, individuelle intervjuer og førstehåndserfaring er avgjørende i det å fange opp reindriftssamiske kunnskaper om rovilt så nøyaktig som mulig. Eira⁴³ har i sitt doktorgradsarbeid utviklet en metode (i forbindelse med "Ceavvi"-prosjektet) for innsamling av data om snø, som kan brukes som modell for å få et kunnskapsgrunnlag om reindrift og rovilt. Datainnsamlingen må gjøres på de samiske språkene for å fange opp kunnskapen i reindriftingsfagspråket. Ved samling av data gjør man også registreringer og dokumenteringer av reindriftssamiske kunnskaper. Dokumentasjon er grunnleggende for både å bevare denne kunnskapen for nåværende og fremtidige generasjoner, samt beskytte immaterielle rettigheter. I forbindelse med datainnhenting, må det legges inn etiske premisser for forskningsprosjekter slik de som bidrar med sin kunnskap godkjenner eller verifiserer forskernes innsamlet og analyserte data.

43 Eira 2012

REFERANSER

- Arctic Council Permanent Participants. 2015: *Ottawa Traditional Knowledge Principles*.
<http://fishwiks.ca/wp-content/uploads/2015/06/TK-Principles.pdf>
- Bäckman, L. og Kjellström, R. (red.). 1979. *Kristoffer Sjulssons minnen. Om Vapstenlapparna i början af 1800-tallet upptecknade af O. P. Pettersson*. Nordiska Museet, Stockholm.
- Bæhr, A.B. 2001: *Rein2001: Forskere forsker på rein, vi forsker på forskerne*. Samfunnsvitenskapelig fakultet, Universitetet i Tromsø. Tromsø
- Bær, A. 1958: Muiltalusat. I Hætta, L. og Bær, A.: *Muiltalusat*. Universitetsforlaget, Oslo. (Manuskript fra 1860)
- Berkes, F., Berkes, M.K. 2009: Ecological complexity, fuzzy logic, and holism in indigenous knowledge in *Futures* 41, Elsevier Ltd., Canada. S. 6-12
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0016328708001092>
- DNF (Direktoratet for naturforvaltning) 2011. Utredning – erstatningsordning for tamrein. Prosjektgruppe ledet av Direktoratet for naturforvaltning, April 2011
<http://www.miljodirektoratet.no/no/Horinger/Regelverk/Foreslar-ny-forskrift-om-erstatning-for-tap-og-folgekostnader-nar-tamrein-blir-drept-eller-skadet-av-rovvilt-20159635/>
- Eira, I.M.G og Hætta, A.K. 2015. *Árbediehtoguovddáš: Forslag for opprettelse av et senter for samisk tradisjonell kunnskap*. Samisk høgskole. Kautokeino
- Eira, Inger Marie Gaup 2012: *Muohttaga jávohis giella. Sámi árbevirolaš máhttu muohttaga birra dálkkádatrivdanáiggis/The Silent Language of Snow. Sámi traditional knowledge of snow in a time of climate change*. Čálus grádii/A dissertation for the degree of Philosophiae Doctor. Tromssa universitehta.
- Friis, J. A. 1887. *Ordbok over det lappiske sprog med latinsk og norsk forklaring*. Christiania (Oslo): Jacob Dybwad.
- Guttorm, G. 2011. *Árbediehtu (Sami traditional knowledge) – as a concept and in practice. The concepts of máhttit and diehtit*. (Red.) Porsanger, J. & Guttorm, G. *Working with*

Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics Writings from the Arbediehtu Pilot Project on Documentation and Protection of Sami Traditional Knowledge. Dieđut nr 1/11. Sámi allaskuvla / Sámi University College.

International Council for Science 2002: *Science and traditional knowledge. Report from the ICSU study group on science and traditional knowledge.*

Joks, S. (2016). *Laksen trenger ro. Tilnærming til tradisjonelle kunnskaper gjennom praksiser, begreper og fortellinger fra Sirbmá-området.* Doktorgradsavhandling for graden Philosophiae Doctor. Universitetet i Tromsø.

Leem, K. 1975 (1767): *Beskrivelse over Finnmarkens lapper.* Rosenkilde og Bagger, København.

Magga, O.H 2008: *Partnership - Traditional Knowledge and Management of Biological and Cultural Diversity.*

Miljødirektoratet 2016: *Høringsnotat - forslag til ny forskrift om erstatning for tap og følgekostnader når tamrein blir drept eller skadet av rovvilt.*
<http://www.miljodirektoratet.no/no/Horinger/Regelverk/Foreslar-ny-forskrift-om-erstatning-for-tap-og-folgekostnader-nar-tamrein-blir-drept-eller-skadet-av-rovvilt-20159635/>

Nakashima, D. 2010. *Indigenous Knowledge in Global Policies and Practice for Education, Science and Culture.* Unesco: Paris.

Nielsen, K. 1979 (1932, 1962): *Lappisk (samisk) ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino. Vol. I–V.* Oslo: Universitetsforlaget

NINA Kortrapport 28: Mattisson, J., Odden, J., 2016. *Predasjon av tamrein fra gaupe og jerv - Et dataunderlag for beregning av tap av tamrein til gaupe og jerv - NINA Kortrapport 28.* 18 s

NINA rapport 1200: Mattisson, J., Odden, J., Strømseth, T. H., Rauset, G. R., Flagstad, Ø., & Linnell, J. D. (2015). *Gaupe og jerv i reinbeiteland. Sluttrapport for Scandlynx Troms og Finnmark 2007-2014.*

NINA rapport 1248: Tveraa, T., Stien, A., & Langeland, K. (2016). *Oppdatering av tallgrunnlaget for beregning av rovviltskadeerstatning på tamrein.*

- Nordin-Jonsson Å. 2010. *Árbediehtu, samisk kulturarv och traditionell kunnskap*. CMS skriftserie nr 43. Uppsala
- NOU 2004: 28. (2004) *Lov om bevaring av natur, landskap og biologisk mangfold (naturmangfoldloven)*. Miljøverndepartementet
- Oskal, J. A. 2013: *Den urett som ikke rammer deg selv*. Leserbrev i Nordlys 4.juli 2013. <https://web.retrievern-info.com/services/archive/displayPDF?documentId=055012201307042eca52bbe9f85a67a097bceb21b76e0d&serviceId=2>
- Ot.prp.nr.52 (2008-2009) *Om lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven)* Miljøverndepartementet.
- Pirak, Anta. 1933. *En nomad och hans liv*. Kungl. humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala, skrifter bindnr. 28:3. Originaltittel: Jáhte same viessom.
- Ryd, Yngve. 2007. *Ren och varg. Samer berättar*. Natur og kultur, Stockholm
- Sara, M. N. 2009. Samisk natursyn? Forelesning ved Samisk høgskole.
- Sara, M. N. 2003. Tradisjonell samisk kunnskap i grunnskolen. (Red. V. Hirvonen) *Samisk skole I plan og praksis. Hvordan møte utfordringer i O97S? Evaluering av Reform 97*. ČálliidLágádus Karasjok.
- Sara, Mikkel Nils, 2002: *Boazu lea biekká buorri*. Davvi Girji
- Sara, Mikkel Nils. 2001. *Gumpe, sápmelaš ja boazu*. Sámi Allaskuvla/Samisk Høgskole, Kautokeino.
- Solvang, O. 2013: *Benekter at omstridt rapport er bestillingsverk*. Reportasje i avisen Nordlys publisert 27.6.2013. <https://www.nordlys.no/nyheter/benekter-at-omstridt-rapport-er-bestillingsverk/s/1-79-6736176>
- Solvang, O. 2013: *Reinen ble drept av rovdyr, men i forskerens rapport sultet den i hjel*. Reportasje i avisen Nordlys publisert 22.6.2013, s. <https://www.nordlys.no/nyheter/reinen-ble-drept-av-rovdyr-men-i-forskerens-rapport-sultet-den-i-hjel/s/1-79-6723804>

SPRI & TNC. 1999. *Metoder och principer i terminologiarbetet*. Spri-rapport 481.

Turi, E. I. 2016. *State Steering and Traditional Ecological Knowledge in Reindeer-Herding Governance: Cases from western Finnmark, Norway and Yamal, Russia* (Doctoral dissertation, Umeå University).

Turi, E.I og Eira, I.M.G. 2016: Bruk av tradisjonell kunnskap i miljø- og arealforvaltning i Norge. *Perspektiver til fremtidig areal- og miljøpolitikk i Sápmi*. S. 97-113. Sametinget. Karasjok.

Turi, Johan. 1910: *Min bok om samene*. Karasjok: ČálliidLágádus (2011).

United Nations, *Convention on Biological Diversity*, 1992.

Vars, L. S. 2007. Manin galggašii ja mainna lágiin sáhtášii gáhttet sámiiid árbevirolaš máhtu? *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuolta*. J. T. Solbakk (doaim.). Kárášjohka: ČálliidLágádus. 122-167.